

Jelka HUDOKLIN

Liljana JANKOVIČ

Sanacija spomenika oblikovane narave v grajeni mestni strukturi Kettejev drevored v Novem mestu

Spoznavanje problematike, začetki dela

Na ZDPUN smo v letu 1991 po večletnih pripravah potrebnih strokovnih podlag in ostalih dokumentov (lastniška razmerja, zagotovitev finančnih možnosti ...) izdelali lokacijsko dokumentacijo za sanacijo Kettejevega drevoreda, enega najpomembnejših spomenikov oblikovane narave v Novem mestu. Varstveni status drevoreda, njegova starost (pribl. 100 let stari divji kostanji), pomenska vloga v zavesti Novomeščanov in njegova prostorsko-povezovalna vloga (povezuje nekdanje tipično predmestje s samim mestnim jedrom) dajejo tej prostorski strukturi veliko vrednost. Le-ta zato zasluži pozornost, ki je resnici na ljubo v preteklih desetletjih ni bila deležna. Dokazi za to so nedvomni in se kažejo predvsem v katastrofalnem stanju drevorednih dreves pa tudi v neuporabi drevoreda s sicer številnimi in velikimi potenciali.

Ob pripravi LD, ko smo zbirali gradiva in izkušnje v slovenskem in širšem prostoru, smo ugotovili, da vsaj v slovenskih razsežnostih ni primera, na katerega bi se pri našem delu lahko oprli. Zato smo nekatere splošnejše ugotovitve sklenili strniti v ta zapis, ki naj bi opozoril na specifičnost tovrstnega dela in hkrati na nekatera splošnejša veljavna dejstva.

Drevoredi v sodobnem mestu (Obstoječi in novi)

1. Vprašanja, problemi

V pričujočem zapisu se osredotočamo na drevorede, ki predstavljajo enega od najpogostejših elementov ozelenitve mest oziroma cest in ulic. Skrb za ohranitev sto- in več letnih obstoječih drevoredov dokazuje, da je to še vedno in morda celo vse bolj popularna in cenjena oblika zelenja v mestni strukturi. Ob upoštevanju sedanjih značilnosti v življenju mesta (promet, mestna klima, potrebe po rekreacijskih površinah in ureditvah, novi materiali, nova prostorska razmerja ...) je morda najbolj pomembno vprašanje:

kako zagotoviti primerne razmere za življenje in rast drevoreda

Pri tem so problemi manjši in relativno uspešno rešljivi, ko gre za novo zasajene drevorede, kjer je mogoče upoštevati zatečeno stanje in pogoje: močno pa se zaplete, ko se pojavi problem sanacije starejših drevorednih struktur. Vsekakor vsak posamezen primer izpostavlja svoje probleme in zahteva svoje rešitve.

Vendar so se v postopku priprave LD kot (verjetno) splošno veljavne izoblikovale opredelitve:

- drevoredi so bili (navadno) zasajeni znotraj ali ob mestni strukturi pred stoletjem, z njihovo vsaditvijo v prostor se je oblikovala (pomembna) prostorska, funkci-

Novo mesto Oblikovana narava Kettejev drevored

Autorici obravnavata metodo sanacije spomenika oblikovane narave. Predstavljen je celoten postopek realizacije projekta, od načelnih začetnih odločitev, preko različnih stopenj implementacije do konkretnih problemov ob izvedbi

Liljana Jankovič, Jelka Hudoklin
Renewal of a Monument of Designed Nature in the Built Environment - The Kette Promenade in Novo mesto

Novo mesto Designed nature Kette promenade

The authors present a method of renewing a monument of designed nature. The entire procedure of realisation is described, from the fundamental starting decisions, through different stages of implementation to concrete problems.

onalna, strukturna in povezovalna os; vsi moteči dejavniki ob upoštevanju dimenzije časa (življenjska doba dreves) so se pojavili kasneje;

- nove prostorske, predvsem prometne ureditve (rekonstrukcije, razširitve cest, namestitve uličnih osvetlitev in ostale ulične oziroma urbane opreme) jemljejo obstoječim drevesom potreben življenjski prostor, saj se kolesarske steze, pešpoti, nemalokrat pa tudi vozne in parkirne površine preveč približajo drevesom ter jim s tem jemljejo nujni življenjski prostor in jih celo neposredno ogrožajo;
- problem spremenjene mestne klime in rastiščnih razmer: stare drevesne vrste se nadomeščajo z novimi, odpornejšimi (predvsem z javorji); pojavna, estetska vrednost takih dreves v prostoru je pogosto manjša, predvsem pa nastopa problem uniformiranosti tako znotraj posameznega mesta

kot širše - med slovenskimi (še širše evropskimi) mesti;

- spremenjen način življenja v mestih z vse večjimi zahtevami po zdravem bivalnem in delovnem okolju, po rekreacijskih ureditvah in ne nazadnje po logičnih komunikacijah (povezave za pešce, kolesarske in vozne površine) zahteva ohranitev obstoječih in/ali ureditev novih zelenih površin in komunikacij;

Na podlagi izkušenj bi lahko izluščili nekatere ugotovitve v zvezi s pripravo dokumentacije in izvedbe predvidenih posegov:

1. Ugotoviti je potrebno zatečeno stanje drevoreda, in sicer njegove žive in grajene vsebine ter lastniška razmerja.
2. Potrebno je opredeliti vrednost, pomen obravnavane strukture in jo osvetliti tako z vidika sanacije samih dreves kot z urbanistično - arhitekturnih, umetnostno-zgodovinskih in še morebitnih ostalih vidikov, v skladu s specifičnimi razmerami.
3. Na osnovi izpostavitve največjih kvalitet drevoreda (vizualna in/ali ekološka vrednost dreves, dejanski pomen ali potenciali za izrabo, prispevek k prostorski identiteti mestne strukture, pomen v mentalni podobi mesta ...) in na osnovi potreb po izrabi te prostorske strukture opredeliti osnovna izhodišča za načrtovanje sanacijskih oziroma ureditvenih posegov.

Zaradi zagotavljanja ohranitve identitete novomeškega prostora, za katerega so značilni kostanjevi drevoredi, smo se v našem primeru na podlagi strokovnih mnenj odločili za ohranitev te drevesne vrste kljub številnim slabim predispozicijam na obravnavani lokaciji.

2. (Ne)urejanje zelenih površin, drevoredov v mestih Primer radikalne odstranitve drevoreda v Novem mestu

V Novem mestu smo pred leti doživeli grozljiv primer nestrokovnega in neodgovornega ravnanja s pomembno naravno dediščino. Zaradi gradnje novega mostu in ureditve sodobnega semaforiziranega križi

Slika 1: Kettejev drevored kot povezovalni člen med predeli mestnega jedra in vizualne povezave v prostoru Novega Mesta

šča v izteku mostu je bil odstranjen pomemben del Kettejevega drevoreda (približno 10 dobro ohranjenih, zdravih dreves v starosti pribl. 130 let) ob Ljubljanski cesti, vstopni cesti v mesto iz ljubljanske smeri.

Poleg dreves, ki so bila odstranjena zaradi rekonstrukcije ceste, so škodo utrpela tudi drevesa v nadaljevanju drevoreda ob Cesti komandanta Staneta, tik pred mestnim jedrom, kjer so se zaradi gradnje poslovnega središča zrušila 3 drevesa, močno poškodovanih pa je več dreves.

Graditeljem t. i. Novega trga lahko očitamo, da so preveč izpodkopali drevored in načeli korenine dreves kljub zahtevam novomeškega Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine o minimalni potrebni oddaljenosti gradbene jame od dreves.

Proti odstranitvi so se tedaj pojavili glasni protesti strokovnih služb (predvsem Zavoda za VNKD Novo mesto) in posameznih strokovnjakov in meščanov z odmevi v časopisih, kar ni prepričalo investitorjev in vodij posega rekonstrukcije ceste, da ne bi nadaljevali dela.

Ta poseg lahko označimo kot katastrofo, ki se ne sme več ponoviti in zaradi katere so na Sekretariatu za varstvo okolja in urejanje prostora občine Novo mesto naročili bolj poglobljeno študijo sanacije Kettejevega drevoreda in lokacijsko dokumentacijo, ki ji je sledila.

Prav tako so pomembnost pravilne sanacije drevoreda predvideli izdelovalci Prostorskih ureditvenih pogojev za historično jedro Novega mesta (Urbanistični inštitut RS Ljubljana), ob poslabšanem stanju Kettejevega drevoreda zaradi gradnje Novega trga pa so jo izpostavili kot zelo nujno.

3. Specifičen pogled na reševanje problema

Delo arhitekta kot graditelja mesta in snovalca strategije razvoja mesta je grajena struktura oziroma njen osnovni element - stavba. Od zamisli do uresničitve preteče (le) toliko

časa, kolikor je potrebno za zgraditev objekta in začetek funkcioniranja (uporabe).

Kaj pa v primeru načrtovanja zelenja? Bistvena lastnost zelenih prvin je, da so žive (kar pomeni rast, spremenljivost, minljivost, občutljivost ...). Arhitekt ima do mogočnega drevoreda zelo spoštljiv odnos. Nanj gleda predvsem kot na kvaliteten volumen in njegovo kvaliteto meri z estetsko vrednostjo in pojavno močjo. Spoštljiv odnos provocira tudi starost vegetacije - torej čas, kije bil potreben, da je tak prostorski element dobil sedanjo obliko in pomen v mestni strukturi.

Z načrtovanjem zasaditve vegetacije je opravljen prvi korak, s tem pa le košček dela. Vse nadaljnje dogajanje je odvisno od številnih dejav

Slika 2: Delno posekani (na levi) m delno neprimerno sanirani kostanju Kettejev drevored v Novem mestu, marec 1993.

nikov (rastiščne, klimatske razmere, vzdrževanje s potrebnimi znanji in tehnologijo, dimenzija časa), kijih je v fazi načrtovanja sicer mogoče predvideti, vendar vedno obstaja precejšnja negotovost glede dogajanja (razvoja) v prihodnosti. Načrtovalec tovrstnih rešitev v času svojega življenja pravih rezultatov morda niti ne bo mogel videti, vsaj ne v obliki, ki naj bi bila najbolj reprezentativna.

Zato je mnogokrat odnos arhitekturne stroke odklonilen do radikalnih odstranitvev, še več - je proti vsakršnim odstranitvam in sana-

cijam, ki (za precej časa)

prizadenejo pojavnost zelene strukture.

Ob primerjavi obeh skrajnih pogledov smo v naslednjem poglavju želeli opozoriti še na vmesne poglede in poti do cilja, ki jim sledijo.

4. Zaključek - kompleksnost problematike zahteva interdisciplinarno načrtovalske in izvedbene pristope

- Način reševanja naloge, kot smo se je lotili pri izdelavi lokacijske dokumentacije za sanacijo Kettejevega drevoreda v Novem mestu, predstavlja kompleksno delo, pri katerem je v načrtovalski fazi (in bo predvidoma tudi ob izvedbi) sodelovala interdisciplinarna skupina strokovnjakov. Tak pristop k sanaciji mestnega zelenja (drevoredov, parkov in ostalih zelenih površin) upošteva dejstvo, da gre za dolgotrajen proces, ki ga je potrebno reševati celostno in tudi kompromisno, ob sodelovanju vseh potrebnih vej znanosti (urbanisti, arhitekti, krajinski arhitekti, gradbeniki, naravovarstveniki, gozdarji, dendrokirurgi, biologi, umetnostni zgodovinarji, sociologi), in da morajo biti prej opravljene študije oziroma strokovne podlage z vseh ali vsaj z najpomembnejših področij.
- Ob tem smo zavestno zavrnilo prvotno predvideni "dendrokirurški pristop", pri katerem naj bi se za vsako ceno ohranili skoraj vsi elementi obravnavane prostorske strukture - ne glede na racionalnost, funkcionalnost in realnost take odločitve.
- Prav tako smo zavrnilo radikalne pristope, ki bi nesentimentalno zahtevali odstranitev dotrajanih, bolnih, prestarjih dreves in njihovo nadomestitev z mladimi sadikami primernejših drevesnih vrst, ki bodo v spremenjenih življenjskih pogojih bolje uspevale. Slednja vidika reševanja problema smo v pripravi dokumentacije vključili kot enakovredna vsem ostalim, ki so skupaj prispevali k celostni rešitvi.

Slika 3: Drevored na najvišji točki; desno se odpira pogled na mesto; Kettejev drevored v Novem mestu, marec 1993.

Obravnavana pot do rešitve je večplastna in upošteva zatečeno stanje, zgodovinsko vlogo drevoreda, pa tudi prisotnost dejavnikov, ki so nujni za funkcioniranje sodobnega mesta, čeprav ovirajo izdelane razmere za življenje vegetacije.

Kratek opis konkretne rešitve

1. Pomenska, zgodovinska vloga drevoreda

Kettejev drevored predstavlja eno najpomembnejših in najvitalnejših javnih zelenih površin v grajeni mestni strukturi. Uvrščen je v inventar najpomembnejše naravne in kulturne dediščine v republiki Sloveniji, občina Novo mesto pa gaje leta 1987 uvrstila med naravne znamenitosti. Celotna poteza drevoreda je dolga 1,5 km in je nekoč funkcionirala kot severna vpadnica v mesto. Njen začetek sega v samo jedro mesta ob Cesti komandanta Staneta, to je ob nekdanjih mestnih vratih. Ta, krajši del drevoreda je tudi najstarejši in je bil zasajen že v letu 1830. Zanimivo in za rastiščne razmere kostanjev je bistvenega pomena dejstvo, da so bila drevesa po izgradnji Ljubljanske ceste leta 1891 zasajena tako rekoč na samo cestišče nekdanje prometnice.

Drevored, ki na pretežnem delu trase prečka mestni hrib Marof, je imel doslej povsem nedorečen iztek na večjo odprto površino med objekti novejšega datuma - športno dvorano, banko in zavarovalnico tik ob enem najbolj frekventiranih mestnih križišč. S prostorsko dokumentacijo je bilo potrebno definirati tudi značaj oziroma ureditev te površine, ki leži tik ob starem mestnem jedru oziroma ob mejnim območjem jedra z Novim trgom, novonastajajočim poslovnim središčem Novega mesta.

2. Obstoječe stanje

Današnje stanje drevoreda je zaskrbljujoče tako glede programske opremljenosti in povezanosti z ostalimi mestnimi programi kot glede *konkretnih ureditev in zdravstve*

nega stanja dreves v drevoredu, ki je porazno in predvsem posledica neustreznega vzdrževanja.

Kostanji ob Cesti komandanta Staneta merijo v višino okoli 20 m in imajo povprečen premer okoli 70 cm. Ta drevesa (31) so bila pred gradbenimi posegi na Novem trgu relativno zdrava in vitalna, zdaj pa je sanacija nujna.

Kostanji na poteku drevored čez Marof (najdaljši del drevoreda) so bili pred leti zaradi bolezni sanirani (sanacija ni bila primerna), kostanji ob športni dvorani pa so bili strokovno sanirani.

Slika 4: Točka dviganja poti po drevoredu na mestnem hribu Marofu; Kettejev - drevored v Novem mestu, marec 1993.

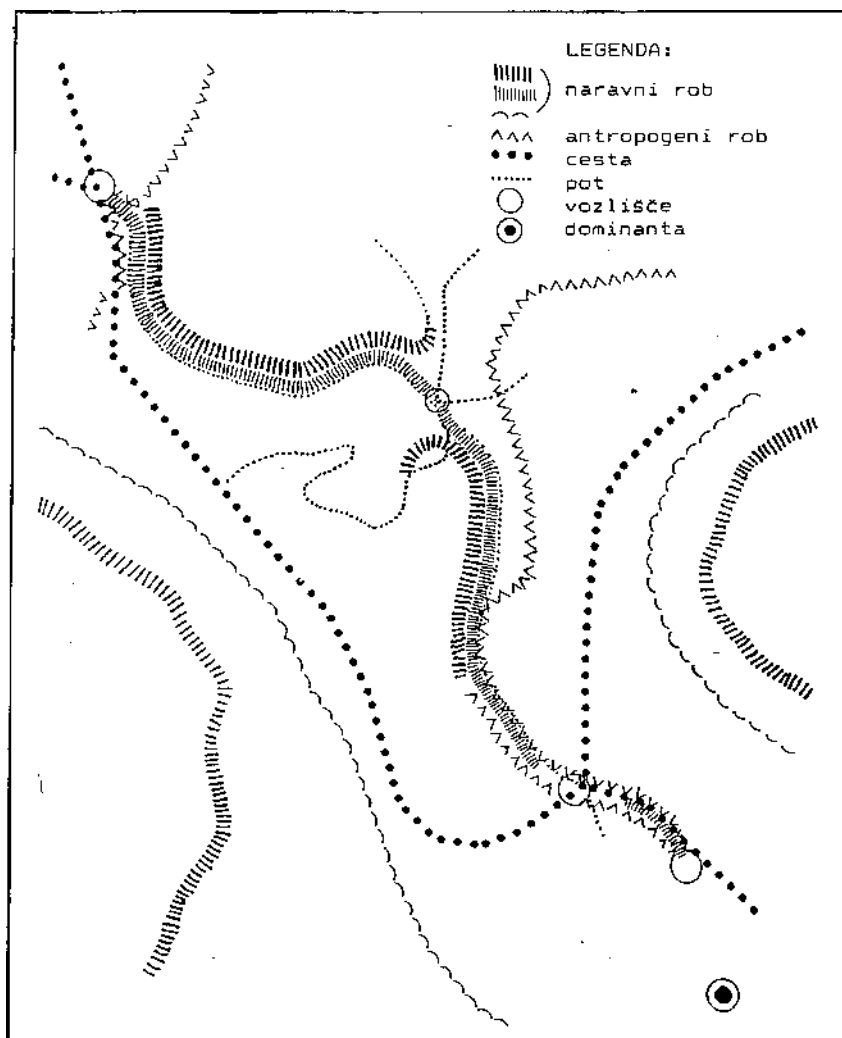
3. Sanacija in ureditev drevoreda

Programska opredelitev

Z načrtovanimi posegi naj bi drevored s svojimi vstopnimi točkami postal javna zelena površina, ki bo meščanom dejansko lahko nudila možnosti za rekreacijo, igro otrok, predstave na prostem, razglede po mestu in širši okolici, dostop do arheološke lokacije gradišča na Marofu, in bo zopet postal prijetno, varno in urejeno mestno sprehajališče; skratka, z novimi ureditvami naj bi ta prostor uresničil svoje nedvomne potenciale.

Faznost ureditev

Celotno potezo je bilo smiselno razdeliti na tri enote, ki se bodo urejale fazno; na trg med banko in zavarovalnico, na del drevoreda tik pred mestnim jedrom in na najdaljši del na poteku čez mestni hrib Marof.

Slika 5: Mentalna podoba širšega območja Kettejevega drevoreda

Slednjo enoto smo v predlogu razdelili na podfaze tako, da se kar najbolj upoštevajo sanirana in zdrava drevesa, ki se ohranijo, in da se dotrajana drevesa odstranjujejo skupaj po odsekih in ne naenkrat v celoti. Želeli smo vsaj približno predvideti, simulirati dogajanje v prihodnosti in videz, pojavnost drevoreda v posameznih fazah (odstranitev in nadomestitve dreves) ob dejstvu, da ga je potrebno dokaj radikalno sanirati. Zato smo predlagali odstranitev in nadomestitev dreves po sklopih, po logičnih delih, ki bodo enakomerno rasli.

Oblikovne predpostavke

Ker se na tem mestu srečuje obravnavana ureditev s predvideno in delno že urejeno Cesto herojev, ker gre torej za stik drevoredne poteze s sodobno mestno cesto, ulico, smo pri ideji oblikovanje trga to pokazali tako, da čez sicer sodobneje oblikovan trg, ki smo ga uredili na prostoru med dvema novejšima objektoma, potekajo historicistične svetilke, podobne, vendar večje kot svetilke na celotni drevoredni potezi. Prav tako so v tej fazi nameščene na trg klopi, enake kot po drevoredu, ki naj bi se v prihodnosti nadomestile s pritrjenimi v rastru dreves, bolj usklajene z oblikovanjem trga.

Gre za križanje tradicionalne (tudi tako urejene in oblikovane) drevoredne poteze s sodobno (tudi tako urejeno in oblikovano) mestno ulico.

4. Ureditev drevoreda

Drevesa se sanirajo z dendrokirurškimi posegi in z izboljšanjem rastiščnih razmer (tla ob kostanjih). V rešitvi smo predlagali dosaditev kostanjev, tako da bo drevored praktično na celotnem poteku dvo-reden - vključno z odsekom pri križišču, kjer je bil pred leti popolnoma odstranjen. S tem bo trasa nekdanje mestne vpadnice in današnje zelene (rekreacijske) površine, razen na prostoru med banko in zavarovalnico, spet strnjena, povezana. Promet po drevoredu ne bo dovoljen, možen bo le dovoz za stanovalce. Pešpot po drevoredu ostane peščen, posebej pozorno pa se oblikujejo stiki pešpoti po drevoredu s kri-

žiščem pri banki in pri hotelu Metropol. Oprema drevoreda: namestijo se ulične svetilke, koši za smeti, klopi za sedenje, pojasnjevalne table (neposredna bližina arheološkega najdišča - gradišča na Marofu), paviljon (počitek, prireditve), stojala za kolesa, otroška igrala na že naravno zastavljenem amfiteatru, ki se bo uredil za igro in se bo lahko uporabljal tudi kot poletni prireditveni prostor, vodovodna pipa. Vsa oprema je historicistična in je oblikovno poenotena po celotni potezi drevoreda.

5. Ureditev prostora med Ljubljansko banko in Zavarovalnico Tilia

Prostor se uredi kot tlakovana površina za pešce (trg), ki bo prvenstveno namenjen zadrževanju pešcev, lahko tudi prireditvam, predstavitev, v manjši meri tudi oglaševanju. Oblikuje se enovito, z vstavki drevesne in grmovne vegetacije, ki poleg stopnic, nujnih za premostitev višinskih razlik, omogoča členitev prostora. Nujna je speljava ceste čez trg, ki pa se bo uporabljala le kot dostopna cesta do javnih objektov in do parkirišč ob njih. Celoten prostor je enotno obdelan s tlakom v rastru granitnih kock in betonskih plošč, cesta pa se označi le s konfini, ki bodo zavarovali peščevo površino, in z nizoma svetilk, ki se nadaljujeta v sam drevored ter s svojim potekom označujeta traso historične komunikacije in drevoreda ob njej, ki je bil na tem predelu odstranjen že pri gradbenih posegih pred letom in ga je bilo zaradi skoncentriranih podzemnih komunalnih vodov nemogoče ponovno predlagati. Enovito oblikovan prostor, ki je za razliko od historicističnega urejanja drevoredne poteze urejen v skladu s sodobnejšimi oblikovnimi pogledi, se zlagoma dviguje proti vstopu v Kettejev drevored. Ozelenitev trga se izvede z manjšimi drevesi (kroglasti javor), razmeščenimi v rastru tlaka, ki mu sledi tudi razmestitev klopi. Ta ozelenitev ne bo konkurirala vizualno izpostavljeni in dominantni potezi Kettejevega drevoreda in predvsem začetku drevoreda pri banki, kjer se še dobro ohranjena in sele pred nekaj leti sanirana

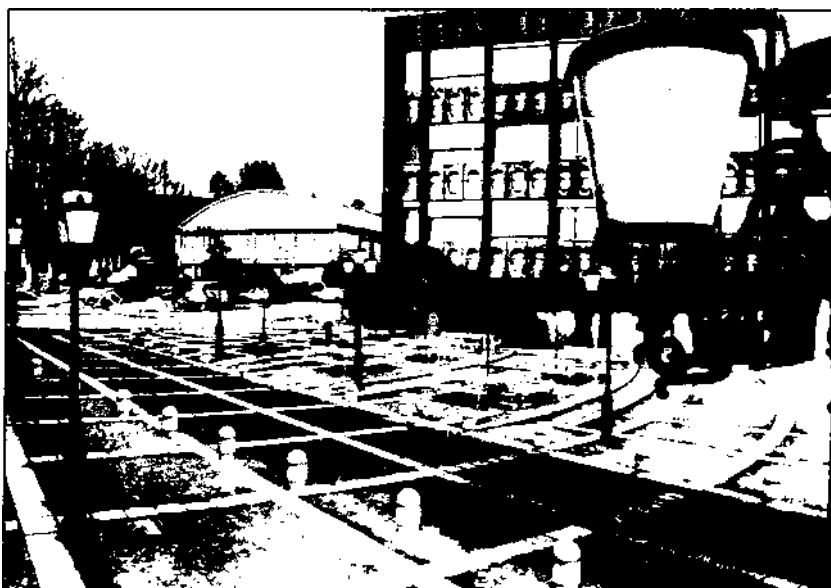
drevesa.

Aktivnosti v zvezi z rekonstrukcijo Kettejevega drevoreda

Sekretariat za varstvo okolja in urejanje prostora občine Novo mesto je v sodelovanju z Zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto pridobil vsa potrebno dokumentacijo: konservatorski program (izdelal Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto), lokacijsko dokumentacijo smo izdelali na Zavodu za družbeno planiranje in urbanistično načrtovanje Novo mesto, izvedbeno dokumentacijo; izvedbene projekte za ureditev dela Kettejevega drevoreda na potezi od Bršljina čez Marof do njegovega izteka pri športni dvorani Marof (izdelal Razvojno-raziskovalni center Novo mesto) in izvedbene projekte za ureditev prostora med Ljubljansko banko in Zavarovalnico Tilia (izdelalo Cestno podjetje Novo mesto) in investicijski program (izdelal RRC Novo mesto).

Trg med banko in zavarovalnico se izvaja oziroma je že v končni fazi izvedbe, ostala dela (sanacija brežin, postavitev prometne zapore, rekonstrukcija komunalnih vodov pri športni dvorani) so se delno že izvedla v letu 1992 oziroma se še izvajajo

- celotna akcija (ki bo obsegala dela: ureditev cestišča, raziskave prazgo-

Slika 6: Izveden trg na prostom med banko in zavarovalnico; v ozadju sta vidna začetek drevoreda in športna dvorana; Kettejev drevored v Novem mestu, marec 1993.

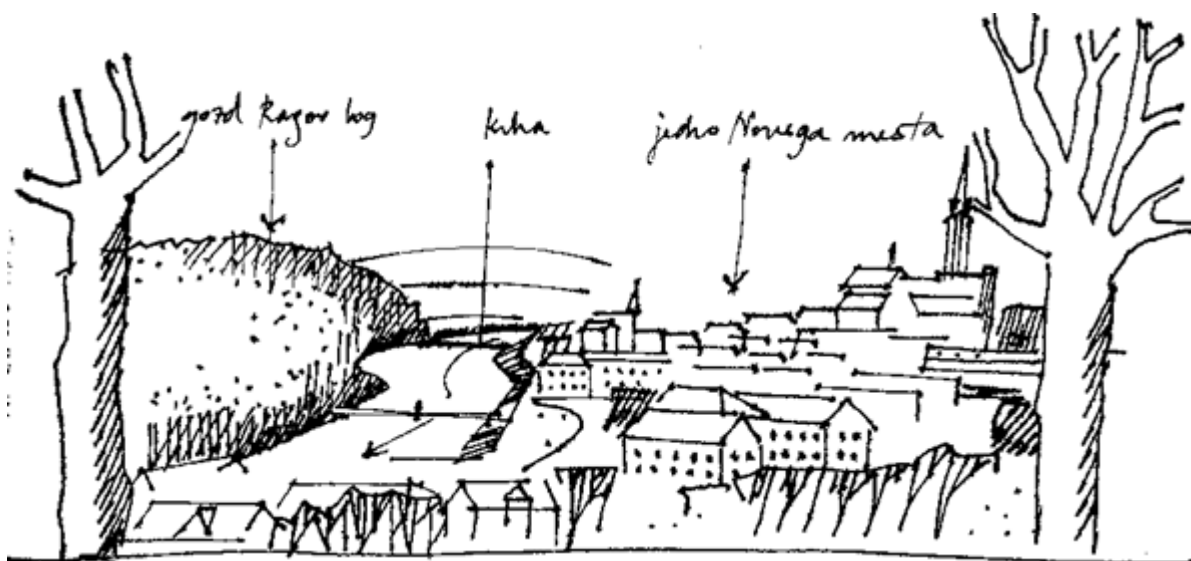
Slika 8:
Vstopni del v
Kettejev
drevored
74

dovinskega najdišča, ureditev kanalizacije, vodovoda in javne razsvetljave, zasaditev novih grmovnic in dreves ter sanacija obstoječih dreves, ureditev zelenic, gozdnega roba in brežine prazgodovinskega gradišča, predstavitev prazgodovinskega gradišča in historične komunikacije, postavitev paviljona in ureditve amfiteatra, oprema drevoreda in popularizacija sanacije drevoreda) naj bi se po predvidevanjih končala v letu 1997.

Na račun dobro in celostno pripravljene dokumentacije je Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto v sodelovanju z občino Novo mesto uspel k investiciji pritegniti tudi del republiških sredstev.

Jelka Hudoklin, d.i.a., Liljana Jankovič, d.i.a., Zavod za družbeno planiranje in urbanistično načrtovanje občine Novo mesto

Skice in fotografije: Liljana Jankovič

Slika 9: Pogled na mesto s Krško in kapitljem z razgledne točke. Kettejevega drevoreda